

МІЖНАРОДНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ INTERNATIONAL SPECIALTY OF TRANSNATIONAL CRIME IN UKRAINE

Пивоваров В.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Литвин А.Д.,

студентка господарсько-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено питання спеціалізації транснаціональної злочинності в Україні. З'ясовано прояви та причини розвитку окремих видів транснаціональної злочинної діяльності, характерних для України. У результаті проведеного дослідження сформульовано основні чинники злочинної спеціалізації та їх значення для подальшої боротьби з транснаціональною злочинністю.

Ключові слова: транснаціональна злочинність, корпоративна злочинність, міжнародна спеціалізація злочинності.

В статье изучен вопрос специализации транснациональной преступности в Украине. Выявлены проявления и причины развития отдельных видов транснациональной преступной деятельности, наиболее характерных для Украины. В результате проведенного исследования сформулированы основные факторы специализации и их значение в борьбе с транснациональной преступностью.

Ключевые слова: транснациональная преступность, корпоративная преступность, международная специализация преступности.

The issue of specialty of transnational crime in Ukraine has studied in the article. The main features and reasons of the particular types of transnational criminal activity which are the most common for Ukraine have been identified by the research. As a result of the research the factors of specialty and their meaning for the further struggling against transnational crime were formulated.

Key words: transnational crime, corporate crime, international specialty of crime.

Постановка проблеми. Сучасні процеси глобалізації, які позитивно вплинули на інтенсивність налагодження корпоративних економіко-політичних взаємозв'язків між країнами світу та надалі сприяють підвищенню мобільності капіталів, товарів, послуг та ідей у світовому масштабі, зумовили і появу деяких негативних тенденцій. Спостерігається підвищення рівня вчинення транскордонних злочинів, що пояснюється прагненням кримінальних структур вийти на світовий ринок і, закріпившись у певному його сегменті, зайняти свою нішу в системі міжнародних економічних зв'язків з метою збільшення прибутковості справи. Цілком очевидно, що наразі відбувається спеціалізація злочинних форм діяльності і формування системи так званого міжнародного кримінального поділу праці, до якого залучені цілі країни, серед яких також і Україна. Хоча кожне окреме злочинне угруповання має власні інтереси і певний напрямок діяльності, сучасні реалії породжують тенденцію до розширення зв'язків між такими структурами, а об'єднання сфер впливу загрожує зростанням рівня їх спільної діяльності. Тому обізнаність щодо конкретних сфер злочинної діяльності, рівня їх розвиненості та усвідомлення реальних масштабів потенційної загрози мають важливе значення у пошуку шляхів перешкоджання та запобігання транснаціональній злочинності та її негативних наслідків для економічно-соціального середовища України.

Стан опрацювання. Дослідженню транснаціональної злочинності та вивченню окремих її проявів присвячено праці багатьох науковців, серед яких Г.П. Жаровська, В.С. Полянська, В.В. Пивоваров, Л.В. Новікова, В.В. Корольчук, М.Г. Вербенський, В.В. Голіна, С.А. Шепетько, В.Я. Горбачевський, О.І. Хараберюш та інші. Попри те, що проблема існування та функціонування транскордонної злочинності як корпоративного сегмента глобальної економіки достатньо повно вивчена, ця тема потребує деталізації в аспекті окремих проявів злочинної діяльності та їх аналізу з метою подальшої розробки ефективних заходів протидії транскордонній корпоративній злочинності з огляду на специфіку окремих видів вчинюваних злочинів.

Метою статті є аналіз видів злочинної транскордонної діяльності, які притаманні українському світовому злочинному корпоративному сегменту, окреслення їх детермінант, розробка можливих напрямів протидії злочинній транскордонній діяльності в Україні та світі.

Виклад основного матеріалу. Фахівцями Організації Об'єднаних Націй відзначається, що на сучасному етапі розвитку суспільства найпоширенішими формами транснаціональної організованої злочинності є тероризм, злочинність у сфері економіки і наркозлочинність. До основних причин перелічених форм злочинності традиційно відносять глобалізацію, соціальну нерівність, розбалансованість правоохоронної системи, розвиток сучасних інформаційних технологій. Указані криміногенні чинники сприяють перетворенню колись локальних злочинів на глобальні негативні явища соціальної дійсності [1, с. 94–95].

На думку Т.В. Мельничук, у кримінологічній літературі справедливо зазначається, що історично Україна не належить до держав зі стійкою і кримінально активною транснаціональною організованою злочинністю. На відміну від історично-культурних передумов виникнення та багатоміліардної історії глобальних транснаціональних злочинних організацій (італійської мафії, японської якудзи, китайських тріад тощо) наша держава до останнього часу стикалася здебільшого з проблемами внутрішньодержавної організованої злочинності [2, с. 220]. Вітчизняна організована злочинність не відповідає зарубіжним аналогам. Її економічну базу склали процеси перерозподілу державної власності і ринкового реформування економіки, що відбувались за відсутності належної правової бази, слабкого державного контролю і певної корупційної ураженості органів влади і управління.

Як зазначає науковець В.С. Полянська, зміцненню організованої злочинності сприяли недосконалість кредитно-фінансової системи, економічна і юридична необізнаність значної частини населення, керівників і підприємців. Факторами стрімкого поширення транснаціональної організованої злочинності в Україні стали кризова соціально-політична ситуація, наявність суттєвих прогалин у кримінальному, кримінально-процесуальному, митному,

господарському законодавстві, відсутність ефективних методичних розробок з питань протидії новому суспільно-небезпечному явищу, недосконалий механізм міждержавної координації співробітництва. Поширенню транснаціональних зв'язків організованих злочинних угруповань сприяло і середнє географічне розташування України, найбільша в Європі довжина кордонів (8 215 км), що водночас зі складними соціально-економічними процесами як у нашій країні, так і у сусідніх, призвело до потрапляння країни в один з епіцентрів транснаціональних злочинних потоків [3, с. 154].

На думку Г.П. Жаровської, у кримінальній індустрії України є виробником продукції кримінального характеру, джерелом фінансових ресурсів для реалізації злочинних схем, транзитною країною і, на жаль, кінцевим пунктом у діяльності транснаціональних злочинних організацій. Нині на території України виникла паралельна злочинна індустрія, яка перебуває під контролем транснаціональних злочинних організацій, формує тінювий ринок, обсяги якого співвідносяться з обсягами валового внутрішнього продукту таких країн, як Естонська Республіка, Республіка Молдова, Латвійська Республіка тощо. За останніми даними, обсяг тінювої економіки в Україні останніх років становить від 28 до 40% валового внутрішнього продукту. Ці гроші виведені з-під контролю держави, фактично перебувають під контролем злочинних організацій, зокрема транснаціонального характеру [4, с. 200]. Організована злочинність в Україні, як і в світі загалом, змінюється якісно та кількісно в контексті всесвітніх глобальних соціальних, політичних та економічних процесів. Свідченням цього є поступове втягнення вітчизняних злочинних структур у протиправну діяльність транснаціональної організованої злочинності на нелегальних ринках світу, універсалізація злочинності. За даними Головного управління Міністерства внутрішніх справ України по боротьбі з організованою злочинністю, понад 2 тисячі громадян України втягнені у світові транснаціональні злочинні формування. Вони мають стійкі зв'язки зі злочинними структурами країн СНД, Балтії, Сполучених Штатів Америки (США), Федеративної Республіки Німеччини (ФРН), Республіки Польща, Угорщини, Республіки Туреччина та інших держав. За оцінками закордонних експертів, злочинцями з СНД поміщено в західних банках не менше ніж 50 мільярдів доларів США.

Як зазначає О.І. Хараберюш, характерними рисами розвитку транснаціональних злочинних формувань, які займаються контрабандою і суміжними з нею злочинами, в Україні й інших державах СНД є такі: експансія на території Співдружності закордонної організованої злочинності і її перетин з місцевими злочинними угрупованнями; утворення транснаціональних злочинних організацій (груп) на етнічній основі, що визначає як їхнє співробітництво, так і ворожнечу; приховування, переміщення і легалізація (відмивання) доходів від злочинної діяльності; збільшення транснаціональних злочинних формувань [5, с. 512].

Серед найпоширеніших напрямків кримінальної діяльності українських транснаціональних злочинних груп особливої уваги заслуговують контрабанда наркотичних засобів, їх аналогів та прекурсорів, незаконне переміщення через кордон піддакцизних продовольчих та промислових товарів, здебільшого тютюнових та алкогольних виробів, а також фальсифікованих лікарських засобів. На нашу думку, кожен з перелічених видів злочинної діяльності потребує поглибленого аналізу з метою подальшого розроблення національної типології транскордонної злочинності в Україні.

Проблема наркобізнесу є нагальною для України протягом десятиліть. Характерною особливістю сучасної ситуації є активізація незаконного перевезення територією України наркотичних засобів, їх аналогів та прекурсорів як одним з пунктів маршрутів транспортування наркотич-

них засобів до Центральної та Східної Європи з країн Південної Азії, Близького та Середнього Сходу. Попри те, що за загальносвітовою статистикою Україна не входить до списку лідерів серед виробників наркотичних засобів та їх прекурсорів, обсяги транспортування та споживання наркотичних засобів населенням сягають загрозливих рівнів. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (далі – наркоконтрабанда) є одним із класичних транскордонних злочинів, на прикладі якого можна з'ясувати теоретичні та практичні аспекти запобігання транскордонній злочинності та напрями транскордонного співробітництва України із суміжними державами. Запобігання наркоконтранданді є одним із напрямів державної політики щодо наркотиків, про що зазначено в Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, яка визначає напрями і механізми скорочення незаконної пропозиції наркотиків та попиту на них. Серед основних завдань державної регіональної політики, визначених Програмою державного розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки, є боротьба з контрабандою (наркоконтрандандою) тощо. Характерною рисою цього виду контрабанди є латентність, що підкреслює і статистика зареєстрованих злочинів. Так, у 2014 році було обліковано 158 фактів наркоконтранданди, вручено підозри у 8 проваджень, ознаки групового злочину встановлено у 8 випадках. У 2015 році ці показники були такими: 207 зареєстрованих випадків, 119 проваджень із врученою підозрою, 14 фактів групової наркоконтранданди. У 2016 році – 309, 212 та 51 відповідно.

За експертними оцінками, кількість споживачів наркотиків збільшилась до близько 700 тисяч людей, а число ВІЛ-інфікованих через наркотики перевищило 40 тисяч. Загроза суспільству трансформувалась із суто кримінального аспекту і набрала соціально-політичного забарвлення, оскільки сприяє не тільки наркотизації населення, але й поширенню інфекційних захворювань. Щорічно з незаконного обігу вилучається наркотичних засобів у межах 20–30 тон (переважно макової соломки), що становить 7–8 мільйонів доларів США (за цінами чорного ринку). З огляду на те, що вилучена частина становить у середньому не більше 8–10% виручених коштів, загальний тінювий дохід від наркобізнесу щорічно може становити близько 100 мільйонів доларів США [6, с. 105].

За останніми даними Державної фіскальної служби (далі – ДФС) України, упродовж 2015 року митницями виявлено 970 фактів переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з порушенням митного законодавства. Безпосередньо митницями ДФС виявлено героїну – 736,2 кг, гашишу – 56 кг, канабісу – 24,2 кг, кокаїну – 2,8 кг. Також вилучено 0,3 кг, 10 578 пігулок, 285 ампул, 2 442 капсули, 0,06 л наркотичних засобів; 14,5 кг, 0,03 л, 22 670 пігулок, 122 ампули, 13 978 капсул психотропних речовин; 21 114 кг, 0,1 л, 1 527 пігулок прекурсорів [7]. Протягом 2016 року митницями ДФС виявлено 1 122 факти переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з порушенням митного законодавства [8].

Як зазначає Н.А. Орловська, ілюстративними видаються такі аспекти, які пов'язані з прямою та непрямою шкодою від кримінальних проявів. Обсяг грошей, які обертаються у сфері транснаціонального наркобізнесу, складає 426–652 мільярди доларів США, відмивання та легалізація яких фактично ставить економіку під контроль наркосиндикатів. Існує значний попит на наркотики, що репрезентовано даними Українського моніторингового центру з наркотиків та алкоголю Міністерства охорони здоров'я, оскільки лише на обліку у 2014–2015 роках перебувало близько 100 тисяч наркозалежних українців [9]. Отже, можна стверджувати про загострення проблеми, пов'язаної з незаконним транспортуванням наркотичних

засобів територією України та їх вживанням населенням, що становить небезпеку не тільки для здоров'я людей, а й для соціально-економічної стабільності держави.

Іще одним видом транскордонної корпоративної злочинності, притаманним для українських злочинних угруповань, є незаконне виробництво та обіг тютюнових виробів. Так, за даними ДФС, у період з 01.05.2015 р. до 01.05.2016 р. оперативні підрозділи з незаконного обігу вилучили 10,7 мільйонів пачок сигарет (з них незаконно переміщених через митний кордон України – 7,7 мільйонів пачок) на суму 182,6 мільйонів гривень (з них незаконно переміщених через митний кордон України – 122,9 мільйонів гривень). Наразі відомо, що за перші чотири місяці 2017 року вилучено 3,4 мільйони пачок нелегальних сигарет на суму 68,6 мільйонів гривень. З них більша частина – а саме 3 мільйони пачок – ввезена нелегально через митний кордон [10]. За даними Всесвітньої митної організації, у 2016 році Україна впевнено посіла перше місце в світі за обсягом контрабанди сигарет. Близько 40% нелегального ввезення тютюнових виробів у країни Європейського Союзу (ЄС) припадає на Україну. За даними Інтерполу, контрабанда сигарет з України становить близько 8–9 мільярдів штук щорічно, а річний оборот тіншового тютюнового ринку – близько 450 мільйонів доларів. Після обвалу курсу гривні контрабанда тютюнових виробів до Європейських країн стала ще поширенішим явищем. Якщо пачка сигарет в Україні коштує близько 1 євро, то у Республіці Польща її можна продати вже за 4 євро, а у ФРН – за 6 євро. Отже, така діяльність почала сприйматися як найлегший та найвигідніший спосіб заробітку. Тютюновий «бізнес» набув такої популярності, що більша частина населення прикордонних районів займається вивезенням сигарет в Республіку Польща, Словацьку Республіку та Румунію. Щорічно фіксується більша кількість спроб незаконного переміщення тютюнових виробів через митний кордон України для подальшого перепродажу. Головними причинами цього визнаються велика різниця вартості тютюнових виробів в Україні та суміжних державах, особливо в країнах-членах ЄС, вигідне географічне розташування нашої країни, а також потенціал отримання великих прибутків, які дедалі збільшуються.

Що стосується контрабанди та виготовлення контрафактних алкогольних напоїв, то ще у 2015 році було відзначено критичні показники нелегально виготовлених спиртних напоїв, а саме 40–45% зайняв тіншовий ринок. За останніми даними електронного видання Comments, споживання алкоголемісних напоїв в Україні знизилось до 12% протягом 2008–2014 років за рахунок скорочення офіційного ринку на 31%, а тіншовий ринок за відповідний період збільшився удвічі внаслідок стрімкого та неузгодженого підвищення акцизів за відсутності ефективних методів контролю за обігом алкоголемісної продукції та відсутності ефективної законодавчої бази для протидії цьому. Зростання тіншового ринку призводить до збільшення частки горілчаних виробів у структурі споживання, що суперечить міжнародному досвіду сприяння досягненню оптимальної структури легального ринку. Слід наголосити на вражаючих рівнях латентності такої діяльності, чим пояснюється відсутність повних та репрезентативних статистичних даних у цій галузі. Головними чинниками провадження злочинної діяльності щодо виготовлення і незаконного переміщення через державний кордон України алкогольних виробів можна вважати доступність та низьку ціну необхідних інгредієнтів, відсутність ефективних заходів та програм щодо протидії такому виду діяльності, а також захист нелегальних виробників з боку представників владних повноважень.

Також актуальним та гострим питанням, що має яскраве корпоративно-злочинне вираження в українських реаліях, є масштабна фальсифікація лікарських засобів, яка визнається одним з найприбутковіших видів злочинної

діяльності. Фальсифікованими вважаються лікарські засоби, які навмисно неправильно промарковані щодо ідентичності та назви виробника. Такими можуть бути як оригінальні, так і відтворені препарати. Інгредієнти у фальсифікаті можуть міститись у відповідному або невідповідному складі, без діючих речовин або з недостатньою їх кількістю, у підробленій упаковці. Серед основних ознак, за якими можна відрізнити фальсифіковані лікарські засоби, зазначаються ціна (нижче, ніж завжди), зміна звичайних ознак (якщо препарат має специфічний смак, запах або колір) та упаковка (зміна звичайної упаковки або різниця в упаковках одного препарату).

За офіційними даними Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, основним шляхом надходження на фармацевтичний ринок України фальсифікованих лікарських засобів є саме контрабандне постачання лікарських засобів. У світі не існує єдиної методики щодо розрахунку кількості заборонених фальсифікованих серій лікарських засобів іноземного виробництва у відсотках, однак, якщо взяти до розрахунку тільки загальну кількість ввезених в Україну серій за рік, ця цифра (у відсотках) складає на 2015 рік – 0,12%, на 2016 рік – 0,12 % на 2017 рік (станом на 13.09.2017) – 0,0003%. Наявна динаміка, ймовірно, свідчить про підвищення латентності такої діяльності, що викликає певне занепокоєння. Як правило, фальсифікації підлягають окремі рекламовані лікарські засоби, зокрема анальгетики та антипіретики; антисептичні та дезінфікуючі засоби; нестероїдні протизапальні та протиревматичні засоби; спазмолітичні засоби комбіновано з анальгетиками; засоби, що застосовуються у кардіології; протимікробні засоби для системного застосування; комбіновані препарати для застосування у разі кашлю та застудних захворювань тощо.

За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, лише у 20% держав світу існує добре розроблене законодавство, покликане боротися з підробкою ліків. У половині країн подібне законодавство присутнє, однак має великі недоліки. У 30% держав такі закони взагалі відсутні. У кращому разі споживачі отримують правильний набір інгредієнтів, що міститься у звичайних ліках. У гіршому – підробка складається із субстанції невизначеного походження, які не мають взагалі ніякого впливу на організм хворого або які здійснюють руйнівний вплив. Глобалізаційні процеси у світі тільки сприяють поширенню фальсифікату лікарських засобів. Вони можуть вироблятися в одній країні, продаватися в іншу, опісля – реекспортуватися. Всесвітня організація охорони здоров'я вважає, що епідемія підробок триватиме і надалі. Фальсифіковані ліки є серйозною загрозою життю та здоров'ю громадян України, особливо якщо врахувати, що найбільша кількість підробок – 42 % – це антибіотики, 18 % – психотропні речовини. Шахраї також підробляють антималярійні препарати, контрацептиви і навіть, здавалося б, нешкідливі ліки (сиropи від кашлю) [11, с. 150]. Серед значної кількості чинників, що сприяють розвитку транскордонної корпоративної злочинної діяльності з фальсифікації лікарських засобів, вітчизняний кримінолог В.В. Пивоваров виділяє специфічні: доступність сучасного устаткування, зокрема поліграфічного, що дозволяє випустити підробки доволі високої якості, які зовні практично неможливо відрізнити від справжнього лікарського засобу; активне використання у незаконній зовнішньоекономічній діяльності інформаційних ресурсів та технологічних можливостей мережі Інтернет, що дає змогу проводити маркетингові комунікації, здійснювати дистанційні переговори, узгоджувати нелегальні угоди та проводити фінансові розрахунки за цими операціями [12, с. 96–97].

Важливим напрямком національної політики щодо зниження рівня фальсифікату лікарських засобів може бути впровадження на фармацевтичних підприємствах міжнародних стандартів якості (галузевих стандартів

GMP – Good Manufacturing Practice), що використовуються зарубіжними фармацевтичними компаніями як обов'язкові для дотримання контролю якості субстанцій та умов їх виробництва. Однак далеко не всі вітчизняні виробники зацікавлені у випуску продукції, яка відповідає міжнародним стандартам. Подібна тенденція характерна і для інших галузей промисловості, що створення і поліпшення технологій виробництва і якості кінцевої продукції, оскільки великі витрати на впровадження систем якості підвищують відпускну ціну продукції, що є нерентабельним.

Висновки. Розвиток транснаціональної організованої злочинності можна охарактеризувати як процес її корпоратизації, раціональної реорганізації злочинного світу за аналогією із законною підприємницькою діяльністю на легальних ринках. Тенденція до ускладнення мережевих зв'язків та ускладнення організаційної структури злочинних угруповань пояснюється зростанням так званого професіоналізму злочинців, використанням ними переваг міжнародної торгівлі в умовах глобалізації, зумовлюється псевдо-законним виглядом корпоративної злочинності взагалі.

Для з'ясування спеціалізації української транснаціональної злочинності вирішального значення набувають такі фактори, як географічне розташування країни, економічний потенціал, стан розвитку і правової урегульова-

ності окремих сфер господарства, широкий і неконтрольований доступ до сучасних технологій, вступ української злочинності у процеси корпоратизації і глобалізації. З огляду на це розповсюдженими проявами транскордонної злочинності для України є контрабанда тютюнових виробів, алкогольних напоїв, незаконне переміщення через державний кордон наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, фальсифікація і контрабанда лікарських засобів, а також торгівля людьми і незаконна міграція.

Тенденція зростання рівня економічної, організованої і професійної злочинності потребує активних заходів щодо запобігання і протидії розвитку окремих видів транскордонної злочинної діяльності. Необхідними заходами є такі: підвищення рівня поінформованості суспільства шляхом створення єдиної інформаційної бази даних з метою обліку і моніторингу транскордонної злочинності в цілому та в окремих її проявах на національному та світовому рівні; міждержавна співпраця України з іншими країнами, які пов'язані спільним кордоном, шляхом укладання конвенцій і договорів з приводу спільних дій з протидії і запобігання митним правопорушенням; оновлення законодавства та розроблення ефективних стратегій розвитку форм і методів взаємодії оперативних підрозділів у протидії національним і транснаціональним злочинним організаціям і групам, які займаються контрабандою і суміжними з нею злочинами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голіна В.В., Колодяжний М.Г. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 2. С. 92–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2015_2_12 (дата звернення 17.04.2018).
2. Мельничук Т.В. Організовані злочинні угруповання з міжнародними зв'язками в Україні: на шляху до транснаціоналізації. Південноукраїнський правничий часопис. 2011. № 1. С. 219–222.
3. Полянська В.С. Витоки і розвиток транснаціональної організованої злочинності у сфері економіки в Україні. Форум права. 2016. № 5. С. 151–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_5_27 (дата звернення 18.04.2018).
4. Жаровська Г.П. Взаємодія транснаціонального сегмента української організованої злочинності і транснаціональних кримінальних ринків в умовах глобалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. Вип. 25. С. 199–203.
5. Хараберюш О.І. Окремі напрямки протидії контрабанді як транснаціональному організованому злочину оперативно-розшуковими засобами. Форум права. 2014. № 1. С. 510–515. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення 18.04.2018).
6. Вербенський М.Г. Кримінологічна характеристика транснаціональних злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Право і безпека. 2009. № 5. С. 103–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_5_25 (дата звернення 18.04.2018).
7. Інформація про проведення заходів митницями ДФС із запобігання та протидії контрабанді, боротьби з митними правопорушеннями. // Офіційний портал Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/borotba-z-ekonomichnoyu-zlochinnisty-ta/informatsiya-pro-vjittya-zahodiv-schodo-bo/231912.html> (дата звернення 18.04.2018).
8. Довідка щодо стану боротьби з митними правопорушеннями упродовж 2016 року. // Офіційний портал Державної фіскальної служби України. Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/borotba-z-ekonomichnoyu-zlochinnisty-ta/informatsiya-pro-vjittya-zahodiv-schodo-bo/298097.html> (дата звернення 18.04.2018).
9. Орловська Н.А., Паламарчук Г.В. Наркоконтрабанда як транскордонний злочин: економіко-кримінологічний вимір. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2017. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadcurn_2017_2_5 (дата звернення 17.04.2018).
10. Мурга М. Тютюнова галузь залишається джерелом поповнення скарбниці. Вісник. Право знати все про податки і збори. // Офіційне видання Державної фіскальної служби України. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/19-tyutyunova-galuz-zalishayetsya-dzherelom> (дата звернення 17.04.2018).
11. Раковська Ю.В. Фальсифікат лікарських засобів як найприбутковіший вид транснаціональної злочинної діяльності. Митна справа. 2014. № 1 (2.1). С. 148–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_1%282.1%29_26 (дата звернення 18.04.2018).
12. Пивоваров В.В., Глушановська С.В. Кримінологічна характеристика сучасної транснаціональної корпоративної злочинності у фармакологічній галузі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 40. Т. 2. С. 94–97.